

Taula rodona sobre els arguments en la lluita per la diversitat lingüística (25 anys del CUSC)

Emili BOIX-FUSTER (coord.), * Pere COMELLAS, ** Mònica PEREÑA *** i Maria SABATÉ-DALMAU ****

* Centre de Recerca en Sociolingüística i Comunicació - Universitat de Barcelona

** Grup d'Estudi de Llengües Amenaçades

*** Linguapax

**** Societat Catalana de Sociolingüística i Institut d'Estudis Catalans

PRESENTACIÓ

Emili BOIX-FUSTER

El 15 de maig de 2023, dins dels actes en commemoració dels vint-i-cinc anys del Centre de Recerca en Sociolingüística i Comunicació (CUSC), va tenir lloc a la Facultat de Filologia i Comunicació de la Universitat de Barcelona un seminari les intervencions del qual es recullen a continuació.

En les accions i els debats sobre la situació i el futur de les llengües als nostres països se sol parlar molt sobre el que es fa i el que es deixa de fer o sobre el que s'hauria de fer i el que no ens deixen fer, entre altres aspectes. En aquests debats traspuen moltes mentalitats, sovint contraposades, envers les llengües: integracionistes o utilitaristes, babèliques o antibabèliques, neoliberals o ecologistes, assimilacionistes o resistencialistes...

Proposem d'aturar-nos un moment, de compartir i contrastar les nostres posicions i, sobretot, de discutir amb calma sobre els perquès de les nostres accions en pro de la diversitat lingüística, tant en els països de llengua catalana com arreu del planeta. Per fer-ho, suggerim dues preguntes (inevitablement entrelligades), que els ponents poden respondre de la manera i amb l'estil que més els plagui. Són aquestes:

— *Per què defensem i promovem la diversitat lingüística arreu del planeta?*

— *Per què defensem i promovem la llengua catalana als nostres països?*

Cada ponent pot triar un estil i un enfocament lliures. Aquesta heterogeneïtat és enriquidora.

CONTRIBUCIÓ D'EMILI BOIX-FUSTER

Emili BOIX-FUSTER

Tinc recollides més de dos centenars d'entrevistes a pares o mares catalans interrogant-los sobre per què han transmès o van transmetre una determinada llengua als

seus fills. Tots els entrevistats poden triar una o altra llengua (el català o el castellà) perquè la parella o ells mateixos dominen en major o menor grau l'altra llengua.

Els cònjuges que transmeten el català solen dir: «perquè és la llengua del país», «perquè som d'aquí», «perquè volia passar la llengua dels meus pares». Són formulacions que reflecteixen una ideologia de lleialtat lingüística fonamentada en l'autenticitat i en què es proclama que hi ha una llengua més genuïna, més pròpia del país, de la terra. Apareix, doncs, en aquests enunciats espontanis la ideologia catalanista i naturalista de Prat de la Riba a *La nacionalitat catalana* (1906). Significativament, Prat, com a bon conservador germanòfil que era, reflecteix amb el seu català prefabricà el pensament de Herder de la manera següent:

Una llengua és un tot orgànic que viu se desenrotlla y mor com ser vivent; la llengua d'aquet poble és, per dirho així, l'ànima mateixa d'aquet poble, feta visible y tangible. (p. 59)

Avui, el 2023, amb uns països molt més heterogenis i híbrids que a l'inici del segle xx, és suficient aquest raonament? Podem presentar i oferir un argumentari sols *ad hoc*, només per als nostres països de llengua catalana, o hi ha ideologies d'abast molt més ampli, aptes per a tot el planeta?

No podré ser original perquè fa anys que, en aquest tema —com en molts d'altres—, he pogut caminar a les espatlles de gegants que m'han precedit i m'han obert camí. El primer gegant sobre el qual em baso aquí és Fèlix Martí, una ànima clau de *Lingua-pax*, que per a mi és qui ha resumit i expressat de la millor manera quins són els tres valors de la diversitat lingüística (Martí, 2006).

Les raons en favor de la diversitat lingüística

En primer lloc, seguint Martí, cal constatar la riquesa epistemològica que la diversitat lingüística ofereix. Cada llengua és un sistema únic d'interpretació de la realitat, és a dir, un conjunt harmònic de conceptes que permeten la intelligibilitat de l'experiència humana en la triple dimensió còsmica, antropològica i religiosa. Ens cal la diversitat lingüística per a copsar la complexitat de la realitat. En segon lloc, les llengües no són només mitjans per al coneixement, sinó que també són instruments per a facilitar relacions satisfactòries entre les persones i relacions pragmàtiques de les persones amb el seu entorn natural. Cada llengua, com un guant a la mà, és una institució social que s'ha adaptat al seu medi cultural per tal de donar-hi respostes originals a situacions distintes. I, en tercer lloc, les llengües són portadores de mites i de valors que orienten les persones en les seves opcions fonamentals, en relació amb el bé i el mal, amb la vida i la mort, amb les enigmàtiques passions a favor de la justícia i la llibertat o amb la desmesura de l'amor. Per aquestes tres raons, totes les llengües haurien de ser iguals en dignitat. I per això el plurilingüisme —en contrast amb la cultura dominant monolingüista i jerarquitzadora— no solament és normal, sinó

també positiu, tant per al desenvolupament de la persona com per a la convivència local i planetària.

Un altre gegant que m'ha inspirat és el bon col·lega Albert Bastardas-Boada (2019: 313-349), que ha sabut sintetitzar les idees a partir de les quals es podria fonamentar un món multilingüe. Aquestes idees clau són: *reconeixement* simbòlic d'un estatus equitatiu, *comunicabilitat* per a permetre la interacció entre els diferents grups humans i *sostenibilitat* —és a dir, el manteniment i el desenvolupament de les funcions normals d'una llengua a l'interior del seu espai geosocial propi, de manera que els qui la parlen en tenen una imatge positiva. Dins d'aquesta tercera idea clau, un principi bàsic per a assegurar el futur d'una llengua és el de *subsidiarietat*, segons el qual tot el que per defecte pot fer una llengua local no hauria de fer-ho una llengua més global. El contacte intergrup i interlingüístic és positiu en la mesura que no sobrepassi una dosi que amenaçaria la continuïtat de la comunitat més petita.

La lleialtat lingüística

I tornem a la nostra terra, als nostres països. Quina força impulsa a lluitar per una llengua? En què es basa la lleialtat a favor del català? Com la podem fonamentar amb arguments, més enllà de les inèrcies socials? En primer lloc, recordaré la definició clàssica de *lleialtat lingüística* que es dona a *Llengües en contacte*, d'Uriel Weinreich, un llibre iniciador de la sociolingüística el llunyà 1953:

El principi —de contingut específic variable segons els cas— en nom del qual els individus s'encoratgen ells mateixos i encoratgen els companys de parla conscientment i explícitament per tal de resistir-se als canvis tant en les funcions (com a resultat d'una funció lingüística) com en l'estructura o el vocabulari de la seua llengua (com a conseqüència de les interferències). (Weinreich, trad. cat., 1996: 222)

I acaba afegint-hi un matís més proactiu:

La lleialtat lingüística, com el nacionalisme, designaria l'estat mental en què la llengua (com la mentalitat) en tant que ens intangible, i en contrast amb altres llengües, assumeix una posició elevada en una escala de valors, posició que necessita ser defensada. (Weinreich, trad. cat., 1996: 221-222)

Al darrere d'aquesta concepció de la lleialtat hi ha una concepció militant (exactament, defensiva) de la llengua que es troba atacada i amenaçada, que encara arriba lligada a una entitat política, normalment a un estat nació dominant. Recentment, Yásnaya E. Aguilar (2023: 59) ha suggerit un horitzó per a les llengües, ara allunyat de la confrontació:

El orgullo no es la respuesta, la respuesta es el disfrute cotidiano, tan cotidiano que es imperceptible, tan imperceptible que el orgullo no tiene cabida [...]. Hay que cambiar las relaciones de subordinación para que el metro y cualquier otro lugar se conviertan en espacios en los que sea posible hablar una lengua sin pena ni orgullo. Tan normal como respirar, respirar contentos.

Un element clau: la vitalitat etnolingüística subjectiva

Com a investigador de les ciències socials, em miro la variació lingüística (les competències, les mentalitats i els usos lingüístics) des de l'estructura social i no pas a l'inrevés: l'estructura social des de la complexitat de la variació lingüística.

Crec que la posició social, és a dir, els capitals dels catalanoparlants a Catalunya (els capitals econòmics, simbòlics, socials i culturals, en la terminologia de Bourdieu), expliquen que en el tombant del segle XIX i XX, i malgrat la inèrcia de la diglòssia tan present en les elits, ben documentada per Joan Lluís Marfany, molts catalans hagin mostrat aquesta lleialtat lingüística de què parlava Weinreich. No sabem ben bé per què precisament en aquelles dècades es «desperta» aquesta lleialtat. El gran Pierre Vilar, a la seva obra clàssica *Catalunya dins l'Espanya moderna* (1979: 75; or. francès del 1962), recull:

És sens dubte perquè parlen català que els catalans han pogut conservar una consciència de grup. Però és sobretot quan han sentit amb més consciència de grup que han refusat d'oblidar el català.

En paraules de l'argot de la psicologia social de la llengua de la meua directora de tesi doctoral, Maria Ros, crec que els catalans (la majoria) valoren el català perquè tenen una vitalitat etnolingüística subjectiva alta, una percepció positiva de la seva identitat. I dins d'aquesta identitat positiva hi ha la seva llengua. Aquest és el factor clau. D'una manera més sofisticada, que no formulen la major part dels catalans, trobaríem la convicció que el català és la llengua patrimonial, la llengua amb una historicitat clara al nostre país des de l'alta edat mitjana, que li hauria de proporcionar una prioritat de reconeixement social de manera que se n'asseguri la continuïtat i la creativitat.

Josep Vicent Marquès (*Levante*, 9 de juny de 1987) va saber argumentar molt bé les raons per a recuperar el seu valencià, raons *mutatis mutandis* aplicables a la resta de la catalanofonia:

- La connexió de la recuperació de la llengua amb la defensa ecològica del territori.
- L'afirmació de la creativitat cultural.
- El lligam amb la pau.
- La utilitat per a dur a terme mil i una activitats socials, que no giren precisament entorn de la llengua.

La política lingüística en nom de l'estat nació en contrast amb la llengua com un fet social ingovernable

La idea d'autonomia i autogestió en la política lingüística (i en qualsevol política *tout court*) és cabdal. En aquest terreny d'intervenció en les competències, en els usos i en les mentalitats lingüístics, hi ha dos pols antagònics. L'un defensa l'equitat de les llengües en el marc de la nació, la nació per a construir en el cas de les comunitats minoritzades, la nació establerta en el cas de les nacions estat efectives. Isidor Marí presentà el millor i més ben travat argumentari en favor d'aquesta veritable equitat a «Algunes distincions objectives essencials per a l'aplicació igualitària dels drets lingüístics», dins de *Plurilingüisme europeu i llengua catalana* (1996).

La política lingüística quebequesa, el seu *aménagement linguistique* que tan sovint ha estat far de la nostra política, és un exemple clar d'aquesta voluntat d'intentar lligar democràticament la construcció d'un estat nació amb la lluita per a mantenir i assegurar la supervivència i la continuïtat de la seva llengua i la seva cultura. La formulació de *aménagement* que duu a terme és dirigista:

[...] esforços a mitjà i llarg termini per aprofitar un recurs col·lectiu, l'idioma o els idiomes, en funció de les necessitats i els interessos de la nació, d'acord amb un pla flexible que orienti l'evolució de la societat sense tractar-la brusca-ment sinó, ben al contrari, maldant per aconseguir la seva adhesió i participació. (Daoust i Maurais, 1987: 11)

Els sectors no interessats en la llengua hom creu que se'ls pot convèncer i se'ls pot encoratjar a aprendre-la i a usar-la amb tota mena d'activitats atractives. Aquest encoratjament s'expressa en anglès amb el verb *nudging* («the idea of using encouragement or suggestions to change people's behaviour while still giving them freedom to make their own decisions, rather than for example using laws, rules, or taxes», *Cambridge Dictionary* [agraeix a aquest suggeriment a Albert Bastardas]).

Els governs catalans, mentre continuïn encapçalats per formacions més o menys catalanistes, han maldat i maldaran per influir en els comportaments lingüístics dels seus ciutadans, tant en el corpus (la seva estructura i, sobretot, el lèxic) com en l'estatus (els seus usos i mentalitats) (Strubell i Boix-Fuster, 2011).

És possible i positiu intervenir en aquests estatus i en aquest corpus? Elana Shohamy suggereix una visió antagònica de la llengua i, per tant, de les possibilitats d'intervenir-hi (2006). Per a aquest autor, les llengües (2006: xvi) són «obertes, lliures, dinàmiques i evolucionen contínuament», de manera que les polítiques lingüístiques dels estats nació (l'autor es basa fonamentalment en l'experiència de l'hebraïtzació al seu Israel) solen ser negatives:

[...] practices promoting political ideologies of the nation-state that perpetuate linguistic purity, create linguistic hierarchies, marginalize and exclude groups, and thus lead to the violation of personal rights and undemocratic practices. (Shohamy, 2006: xvi i xvii)

L'abast (limitat) de les polítiques lingüístiques

Voldria acabar amb un esment a l'abast limitat de les ideologies o les mentalitats. No soc tan doctrinari ni tan ingenu per a pensar que les ideologies totes soles, ni les més ben travades, transformen la realitat. Però innegablement hi ajuden. Per exemple, la Revolució Francesa el 1789 no va néixer d'un afany sobtat de guillotinar els Borbons sinó que venia precedida d'una campanya ideològica anterior a càrrec dels il·lustrats. O Robinson Crusoe no estava sol a la seva illa deserta: l'acompanyava indefugiblement l'anglès del segle XVII que era.

Les ideologies en favor de la diversitat lingüística, siguin més o menys brillants, arriben a la població? Les fa seves la població? És possible una educació integral que inclogui aquesta visió equitativa de les llengües, «un aspecte molt important, segons alguns el més important, de la millora i de la reforma intel·lectual i moral de tota la societat»? (De Mauro, 1982: 144).

El domini en el nostre món capitalista de raons que conceben les llengües (i les coses i les persones) com a simples mercaderies fa difícil que els humans arribin a concebre positivament la diversitat lingüística tant als seus territoris com (encara menys) arreu del planeta. L'home del carrer, l'home massa, en aquest context socio-cultural, pot estar obert a valorar la diversitat lingüística i cultural, «en termes de cooperació i harmonia» (Bastardas-Boada, 2019: 313)? Ortega y Gasset (1983; or. 1927) fa quasi un segle no ho pensava:

[L'home massa és] un hombre hermético que no está abierto a la verdad, a ninguna instancia superior. (p. 27)

para ellas [les masses] vivir es ser en cada instante lo que ya son, sin esfuerzo de perfección sobre si mismas, boyas que van a la deriva. (p. 42)

cree la masa que tiene derecho a imponer y dar vigor de ley a sus tópicos de café. (p. 44)

I, des del seu elitisme, acaba assenyalant l'«arrolladora y violenta sublevación moral de las masas, imponente, indomable y equívoca como todo destino» (p. 47).

No estic segur de l'obertura dels humans, de la seva capacitat d'empatitzar i d'actuar a favor de la diversitat lingüística. Solament estic convençut que als catalanoparlants més conscients ens pertoca actuar en defensa d'aquesta diversitat, començant per la de la nostra llengua. Carles Capdevila ho va saber sintetitzar molt millor que jo.

Desconfiaré sempre de qui no respecti la meua llengua. Perquè, en fer-ho, demostra que no em respecta a mi, i alhora que no respecta un bé cultural essencial. Desconfiaré sempre de qui no trobi normal el seu ús institucional i simbòlic, perquè no troba normal la meua realitat cultural i perquè a sobre es pensa que té dret a decidir què és la normalitat, i curiosament la normalitat és ell, i no jo. Desconfiaré sempre de qui digui que el meu problema no és real, perquè em

menysté a mi i perquè es creu amb el poder de decidir què és real, i casualment també ho és ell, i no jo. Desconfiaré sempre de qui digui que les llengües són per entendre'ns i no per crear problemes i faci servir aquest argument per crear problemes amb les llengües. Desconfiaré sempre de qui manipuli realitats deliberadament i gosi acusar llengües perseguides de ser les perseguidores. Desconfiaré sempre de qui vegi com a despesa innecessària la promoció de la meua llengua i com a inversió imprescindible la promoció de la seva. Desconfiaré sempre de qui vulgui acomplexar-me perquè parlo amb naturalitat la llengua dels meus pares. Desconfiaré sempre de qui em negui la llengua, perquè em sento compromès amb els que l'han salvat perquè jo la pugui ensenyar als meus fills. I procuraré enfadar-me poc, només el que jo trobi normal i davant d'amenaques que jo consideri reals. I sempre, però sempre, plantaré cara. (Capdevila, 2011)

Bibliografia

- AGUILAR, Yásnaya E. (2023). *Ää manifestos sobre la diversidad lingüística*. Madrid: Almadia Aljosan. (Biblioteca PL)
- BASTARDAS-BOADA, Albert (2019). *From language shift to language revitalization and sustainability: A complexity approach to linguistic ecology*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona.
- CAPDEVILA, Carles (2011). «Gent normal i problemes reals». *Ara* (19 gener).
- DAOUST, Denise; MAURIS, Jacques (1987). «L'aménagement linguistique». A: MAURIS, Jacques (ed.). *Politique et aménagement linguistiques*. Quebec: Conseil de la Langue Française.
- DE MAURO, Tullio (1982). *Guía para el uso de la palabra*. Barcelona: Ediciones del Serbal. [Or. italià, 1980]
- MARÍ, Isidor (1996). *Plurilingüisme europeu i llengua catalana*. València: Universitat de València.
- MARTÍ, Fèlix (2006). «De Babel al planeta de la harmonia lingüística». Discurs inaugural al IV Congreso Latinoamericano de Educación Intercultural Bilingüe (6 de novembre de 2000, Asunción, Paraguai). A: *Diplomàtic sense estat: Memòries*. Barcelona: Proa, p. 358-371.
- ORTEGA Y GASSET, José (1983). *La rebelión de las masas*. Barcelona: Orbis. [Or., 1927]
- SHOHAMY, Elana (2006). *Language policy: Hidden agendas and new approaches*. Londres: Routledge.
- STRUBELL, Miquel; BOIX-FUSTER, Emili (2011). *Democratic policies for language revitalisation: The case of Catalan*. Nova York: Palgrave Macmillan.

LA DIVERSITAT LINGÜÍSTICA ES DEFENSA SOLA... SI NO L'ATAQUEN

PERE COMELLAS

Grup d'Estudi de Llengües Amenacades

La diversitat és un tret intrínsec de les llengües humanes, una conseqüència del canvi, que és alhora una característica essencial de l'efectivitat i la potència del llen-

guatge humà. Sembla clar que la facultat del llenguatge és un tret genèticament transmès i exclusiu de la nostra espècie, però també és evident que no és fonamentalment genètic de la manera que ho són la facultat de digerir certs aliments o el color del ulls.

Sense socialització no es desenvolupa, i necessita cap a quatre anys per assolir un nivell adequat. Això la converteix en una eina excepcional d'adaptació, capaç de fer-se càrrec ràpidament de qualsevol necessitat comunicativa o representativa dels seus usuaris. Si naixéssim parlant, com els llops neixen udolant, els canvis adaptatius requeririen generacions i es produirien a través dels mecanismes de la selecció natural. Les llengües són moltíssim més flexibles. La contrapartida —si es vol enfocar de manera negativa— és justament la diversitat: la seva enorme capacitat adaptativa és també la font de la diversificació.

El cas és que al llarg de la història humana —que potser té cent cinquanta mil anys, potser més, i no és segur que abans d'això no hi hagués alguna mena de llengua— ha sorgit una quantitat espaiadora de formes lingüístiques. Les llengües potser no difereixen infinitament i d'una manera imprevisible, però sí que presenten una variació espectacular.

Per això, no hauria de caldre justificar per què defensem la diversitat lingüística. Es tracta d'un fet: les maneres de parlar difereixen. No és que sigui una cosa «natural», en el sentit que es produeixi al marge de l'acció humana, però sí que es produeix per l'acció humana espontània i considerablement inconscient.

En canvi, la reducció de la diversitat és un projecte conscient, dissenyat i dirigit per persones o grups concrets i encaminat a afavorir uns interessos determinats. Per aconseguir que cent o dos-cents milions de persones —ja no diguem els vuit o nou-cents milions que diuen que sumen els parlants de xinès mandarí, o els més de mil d'anglès (comptant-lo, també, com a segona llengua)— parlin si fa o no fa igual, cal un esforç i una inversió de recursos enormes. I, com que és un projecte que implica que les persones canviïn expressament i conscientment la seva conducta, calen procediments repressius.

Només amb una combinació de coerció i d'adoctrinament intensius s'aconsegueix la substitució lingüística, és a dir, la reducció de diversitat. La coerció s'exerceix sovint mitjançant repressió crua, violenta, però gairebé sempre combinant-ho amb el bloqueig d'accés a recursos: si vols ser X, treballar de Y, aprendre Z, etc., has de dominar la llengua que mana i deixar enrere la teva. L'adoctrinament és molt eficient quan no es basa en discursos de seducció, sinó, al contrari, en discursos d'estigmatització. Es tracta de fer creure que parlar així és propi de gent ignorant, endarrerida, racialment inferior o el que sigui.

Tots aquests procediments són immorals, van contra el principi d'equitat i de respecte per les persones i les seves maneres de ser. Per això, el que caldria justificar de forma molt sòlida no és la defensa de la diversitat, sinó la legitimitat de l'existència de llengües amb unes demografies multimilionàries, fruit d'aquesta mena de procediments impositius gens ètics. Perquè aquest grau d'homogeneïtzació, l'existència de llengües amb desenes de milions de parlants, només ha estat possible gràcies a la repressió, exercida tant amb la força física com amb la simbòlica. Per tant, defensem i

promovem la diversitat lingüística arreu del planeta com un acte de resistència a aquesta violència: «cada vegada que parles en una de les llengües indígenes d'aquest país, cada cop que estableixes un diàleg en llengua seri, cada cop que un pensament pren forma en les estructures gramaticals del *zoque*, crees un acte de resistència» (Aguilar, 2022: 35).

El català ha patit, com tothom sap, aquesta violència, i encara la pateix fins a un cert punt. Doncs mantenir-lo és el nostre acte de resistència i la nostra contribució a la preservació de la diversitat.

El racionalisme reduccionista i l'escala humana

És clar que les llengües humanes, a més de la seva dimensió dinàmica, tenen una altra tendència oposada, la de convergir amb l'altre. De la mateixa manera que les comunitats fan canviar constantment la llengua, també s'asseguren de mantenir-la en un llinar de cohesió suficient perquè els nets puguin entendre els avis, i viceversa. De fet, és molt probable que llenguatge i capacitat de col·laboració grupal siguin dos fets paral·lels ben humans que ens han convertit en la bèstia hegemònica mundial, quan partíem d'un mico esprimatxat que ni corria gaire ni tenia gaire força.

Potser per això té tan bona premsa la idea que, per anar bé, tota la humanitat hauria de parlar la mateixa llengua. Suposadament, això promouria la cooperació a una escala mundial i previndria conflictes i rivalitats entre pobles i identitats diferents.

Com s'ha evidenciat històricament, el fet de parlar la mateixa llengua no impedeix que la gent es mati i ni tan sols genera necessàriament un sentiment de pertinença i de solidaritat. I és que aquest pretès universalisme segons el qual seria molt més pràctic i eficient que tothom s'entengués amb aproximadament les mateixes formes lingüístiques és un tipus de racionalisme típic d'una perspectiva que busca reduir el que és humà a una dimensió única. Sostenir que la llengua és un simple instrument de comunicació és com dir que la gastronomia és un simple mitjà per alimentar-se o que la moda serveix per no passar fred. A més, la capacitat de cooperar que ens ha convertit en els amos del planeta (i en la qual té un paper bàsic el llenguatge) també pot arribar a ser la causant de la nostra extinció. De fet, comença a mostrar els seus aspectes negatius quan s'organitza en una jerarquia escleròtica i basada en la força. Les grans fites de cooperació humana són elements com la xarxa elèctrica mundial —un exemple de construcció coordinada, però descentralitzada (per a la qual no cal un poder únic)—, i no pas les piràmides d'Egipte o l'imperi espanyol. La diversitat lingüística i cultural pot actuar com un element descentralitzador, com un factor per mantenir els grups humans en unes dimensions adequades per a la sinergia, però insuficients per envair els veïns. La necessitat d'identitat col·lectiva o grupal es torna perversa no pas quan un *nosaltres* es vol diferenciar d'un *vosaltres*, sinó quan pretén assimilar aquest *vosaltres*, és a dir, quan es transforma en imperialisme. Hi ha molts trets culturals que poden resistir l'imperialisme, i no hi ha dubte que un d'important és la llengua. Perquè, a diferència d'altres elements, és

adquirible i acumulable (Junyent, 1997). Els trets físics no són adquiribles (no sense unes quantes generacions). I les religions no solen ser acumulables. Per tant, la llengua és un element suficientment rígid per permetre la identificació i la diferenciació grupals, però no prou impermeable perquè no sigui possible canviar de grup o fins i tot adscriure's a més d'un.

Idees, principis o models més efectius per continuar treballant per la sostenibilitat lingüística i pel benestar dels parlants

En primer lloc és important identificar qui són els principals enemics de la diversitat lingüística, per tal de trobar models i principis que els puguin contrarestar. La història apunta cap al model organitzatiu de l'estat nació. El món actual s'organitza majoritàriament entorn d'estats pretesament nacionals. Uns dos-cents estats que s'erigeixen damunt de centenars i centenars de llengües i de cultures. I, per tal de constituir-se com a nacions, necessiten com a mínim subordinar les nacions (o els grups o les identitats grupals, o com se'n vulgui dir) prèvies i, si pot ser, eliminar-les. Aquesta formulació organitzativa és relativament recent, a tot estirar té uns segles, i en la seva forma més contemporània, ni això. No és casualitat que la seva hegemonia coincideixi amb una gran crisi de la diversitat lingüística. N'és un exemple il·lustratiu Amèrica, un continent que en pocs segles ha vist minvar la diversitat lingüística d'una manera catastròfica; no només han desaparegut moltes llengües, sinó que les que encara es parlen s'han vist arraconades i minoritzades i es troben al caire de l'extinció. Tanmateix, això no ha tingut una evolució gradual des de la conquesta i l'espoliació que comencen al segle XVI, sinó una acceleració exponencial en els últims cent-cinquanta o dos-cents anys. El 1820, aproximadament el 70 % de la població mexicana parlava una llengua diferent del castellà, després de tres-cents anys de colònia. Avui, dos-cents anys després, només el 6,5 % de la població parla una llengua diferent del castellà (Aguilar, 2022: 64).

El sistema d'estats monolingües ha portat a una situació en què al voltant del 96 % de la població mundial parla alguna de les grans llengües, que només representen el 4 % del total. El desequilibri és tal que una llengua com el català —que sovint qualifiquem de «petita», però que no n'és gens, tal com diferents lingüistes, com Emili Boix-Fuster i Jaume Farràs (2013) o Francesc Xavier Vila i Vanessa Bretxa (2013), entre altres, posen en evidència amb la denominació «llengua mitjana d'Europa»— es troba entre aquest 4 %. De fet, el 90 % de les llengües tenen menys de 100.000 parlants. Així doncs, sembla que per contribuir a la preservació de la diversitat lingüística el primer que s'hauria d'aconseguir és desvincular llengua i estat. Suposant que el fet de disposar del poder d'un estat modern sigui garantia de preservació d'una llengua (casos com el d'Irlanda ho qüestionen), és del tot inviable construir més de cinc mil estats nació. En conseqüència, si no volem acabar amb poc més d'un centenar de llengües en ús, anant bé (i aquí ja no hi entraria el català), hem de trobar la manera que l'estat no sigui lingüicida.

Hauríem de poder proposar una forma d'estat que fes amb les llengües com amb les religions, és a dir, que se'n mantingués neutral. Evidentment, tot i el que ha costat que alguns estats del món siguin aconfessionals, això és molt més fàcil que aconseguir que siguin lingüísticament neutres. Al capdavant, l'exercici del poder es pot valer sovint de la religió, però no li és imprescindible; en canvi, sí que ho és l'ús de la llengua. Per tant, un estat lingüísticament no confessional seria un estat que treballés de manera tan descentralitzada com fos possible i que donés per descomptat que la llengua de l'estat és la llengua més local. Sens dubte, determinar quina llengua és més local, i per què, sovint podria ser problemàtic, però és que la llibertat i el respecte per les persones i les seves singularitats sempre ho són. Aquesta proposta no és sinó una altra manera de formular la subsidiarietat lingüística d'Albert Bastardas, i té el mateix problema: perquè es porti a terme, depèn del principal beneficiari del projecte monolingüe, que és justament l'estat nació. Per pròpia iniciativa, no ho farà mai, llevat que s'hi vegi forçat. Mentrestant, entenc que el que sí que podem fer els parlants de llengües minoritzades (sí, el català n'és una, no tant com en altres èpoques de la història, però en continua sent una) és construir un discurs favorable a l'igualitarisme lingüístic, de respecte cap a totes les llengües i cap a la diversitat que representen (i també respecte cap al que anomenem *varietats diatòpiques*: sovint també els minoritzats caiem en l'estandardisme); és a dir, contradir la violència simbòlica que jerarquitzava les maneres de parlar. I, en paral·lel, apostar per formes d'organització al màxim de descentralitzades, que atorguin autonomia (en el sentit etimològic de normes generades per un mateix) a les comunitats, perquè puguin decidir plenament en quines llengües es fan les coses que són de tothom i, alhora, respectin les opcions lingüístiques privades, és clar. En definitiva, vincular la defensa de la diversitat a la dispersió del poder. De fet, dispersar el poder, desconcentrar-lo i distribuir-lo tant com es pugui és el quid de la democràcia.

Bibliografia

- AGUILAR, Yásnaya Elena (2022). «Lo lingüístico es político». A: AGUILAR, Y. E.; ANZALDÚA, G.; BAUTISTA, R. *Lo lingüístico es político*. València; Chiapas: OnA, p. 57-73.
- BOIX-FUSTER, Emili; FARRÀS I FARRÀS, Jaume (2013). «Is Catalan a medium-size community too?». A: VILA, F. Xavier (ed.). *Survival and development of language communities: Prospects and challenges*. Bristol: Multilingual Matters, p. 157-178.
- JUNYENT, M. Carme (1998). *Contra la planificació: Una proposta ecolingüística*. Barcelona: Empúries.
- VILA, Francesc Xavier; BRETXA, Vanessa (2013). «The analysis of medium-sized language communities». A: VILA, F. Xavier (ed.). *Survival and development of language communities: Prospects and challenges*. Bristol: Multilingual Matters, p. 1-17.

PER QUÈ DEFENSEM I PROMOVEM LA DIVERSITAT LINGÜÍSTICA ARREU DEL PLANETA I, PER TANT, LA LLENGUA CATALANA ALS NOSTRES PAÏSOS?

MÒNICA PEREÑA

Linguapax

Les llengües són el bé més extraordinari amb què hem estat dotats els humans, no només per a comunicar-nos sinó per a expressar i vehicular els trets ideològics i culturals que ens identifiquen i per a representar la nostra identitat; una doble funció comunicativa i simbòlica que constitueix un patrimoni intangible segons el qual es defineix i es coneix un poble. I, malgrat això, la majoria de llengües estan desapareixent i la diversitat lingüística del món es troba cada vegada més amenaçada. Una amenaça que és la principal conseqüència de la imposició d'uns pobles sobre uns altres, de la voluntat de dominar i de sotmetre i de la incapacitat d'acceptar diferents maneres de viure i de pensar que tenim els humans.

Les discriminacions i les desigualtats culturals, lingüístiques, econòmiques i socials es perpetuen, si no s'incrementen, des dels processos colonials i des de la construcció dels estats nació. La imposició de les llengües i les cultures de les elits colonitzadores i ara econòmiques i estatals, per exemple a través de l'escola, segueix amenaçant la supervivència de moltes llengües —incloent-hi la nostra—, la desaparició de les quals implica perdre no només una part de la riquesa lingüística del món, sinó també el coneixement desenvolupat respecte del territori i la biodiversitat, la cultura pròpia i, per descomptat, la nostra identitat i la nostra integritat psicosocial.

És per això que parlem del dolor de la pèrdua de la llengua o del benestar que ens aporta poder-la utilitzar amb normalitat en totes les situacions de la nostra vida. I és per això que la defensem: per conservar l'autoestima, la normalitat, la identitat i la identificació amb les tradicions i els llocs compartits, i pel sentiment de pertinença. I és des d'aquesta posició que afrontem la preservació i la garantia de la diversitat lingüística com una qüestió de justícia social i reclamem els nostres drets lingüístics com a drets humans essencials. Si lluitem contra el racisme, la discriminació i les desigualtats de tot tipus, combatre l'opressió lingüística ha de formar part d'aquesta lluita per a un món més just.

Tanmateix, la majoria d'estats es continuen resistint a reconèixer explícitament les llengües originàries com a pròpies o, si les reconeixen, no implementen les mesures necessàries per a respectar els drets lingüístics, culturals i territorials dels seus parlants. Per a evitar que les llengües i la identitat dels pobles segueixin amenaçades, doncs, cal treballar a fi de garantir una veritable justícia lingüística que en possibiliti la supervivència sense caure en el parany de pensar que les llengües només poden perviure si es conserven aïllades dins les seves comunitats. Els humans construïm les comunitats on vivim i ens comuniquem al voltant de les qüestions que compartim, de manera que les llengües evolucionen naturalment d'acord amb les necessitats d'expressar-nos en els nostres entorns i amb els qui ens volem relacionar. Només quan les comunitats són estables les llengües es mantenen, evolucionen i s'adapten

per a fer efectives i eficients les relacions amb altres comunitats. Quan aquestes relacions són violentades per la imposició d'una llengua sobre una o unes altres llengües, tenen lloc els processos de substitució i d'assimilació. Recuperar la normalitat i superar aquestes situacions i les ideologies que les acompanyen és difícil, però existeixen —i cal potenciar-les— maneres de conviure en un mateix territori que permetin una relació equilibrada i equitativa de les llengües, ja que gestionar adequadament el multilingüisme incideix d'una manera positiva en la cohesió social, l'economia i el desenvolupament social i laboral de la ciutadania. La construcció d'una societat pacífica, cohesionada i sostenible implica necessàriament un diàleg obert i constructiu, basat en la igualtat i la comprensió mútua entre persones i col·lectius parlants de llengües diferents i portadors de cultures diverses, de manera que totes les llengües i totes les cultures haurien de ser reconegudes, visibles, comprensibles, valorades, parlades, ensenyades, apreses i practicades sense estigmes ni jerarquies, sense discriminació ni marginació. I, això, per a evitar que, com passa massa sovint, els parlants de llengües demogràficament petites, quan estan sotmesos pel poder d'altres llengües i cultures en els seus propis territoris o quan es desplacen a causa de processos migratoris, cercant refugi o simplement per qüestions acadèmiques o professionals, en el seu afany de formar part de la cultura dominant o d'incorporar-se a les societats d'acollida —especialment quan en aquestes es parlen llengües globals i hegemòniques— les guardin recloses, amb sort, en els entorns familiars o, encara pitjor, les abandonin i les oblidin.

D'altra banda, a més de reivindicar el dret a usar la nostra llengua com un dret fonamental que ens garanteixi la llibertat de pensament, d'opinió i d'expressió (incloent-hi l'expressió artística i l'accés a l'educació, a la informació, a la justícia, a la salut, a la participació en la vida cultural, social i política i al nostre benestar general), cal considerar la preservació de la diversitat lingüística com un instrument que contribueix a evitar l'homogeneïtzació del món cap a la qual avancem imparablement.

Les llengües són vehicles de creació i d'expressió de cultures i cosmovisions diverses; per tant, la seva supervivència i el seu desenvolupament són essencials no només per al benestar de les comunitats de parlants, sinó també per a la sostenibilitat mediambiental i social de les activitats humanes. La diversitat lingüística i cultural representa una riquesa cabdal en termes de coneixements, perspectives i possibles solucions als problemes i reptes de la societat en conjunt. I per això hem de reivindicar la responsabilitat col·lectiva en la preservació de la diversitat lingüística a escala mundial. Promoure el respecte i la implementació real dels drets lingüístics, així com l'ús de les llengües originàries a l'educació i a altres àmbits de la vida, vol dir treballar per assegurar als parlants de totes les llengües igualtat d'oportunitats educatives i també socioeconòmiques, la possibilitat de desenvolupar la seva vida personal i professional a partir de la seva llengua i la seva cultura, i aportar a la societat i a l'economia solucions als problemes contemporanis que tinguin en compte les perspectives i els coneixements desenvolupats per les comunitats originàries al llarg de la seva existència i transmesos de diverses maneres d'una generació a una altra.

El manteniment i la promoció de les llengües i les cultures minoritzades és també part de la lluita per a la justícia econòmica i la justícia ambiental, perquè aquestes

llengües i aquestes cultures contenen mecanismes d'organització social, estratègies de convivència amb l'entorn mediambiental i altres coneixements que poden servir d'exemple per a una economia més democràtica i sostenible, centrada en les necessitats de les persones i en els col·lectius en harmonia amb la resta d'éssers que componen la naturalesa.

Un dels eixos principals de l'argumentari per a la defensa i la promoció de la diversitat lingüística i cultural mundial del Pla d'Acció Global de la Dècada Internacional per a les Llengües Indígenes (2022-2032) decretat per l'ONU amb l'objectiu d'evidenciar la necessitat urgent de preservar, revitalitzar i fomentar les llengües indígenes i d'implementar mesures immediates per a revertir-ne la pèrdua, és precisament vincular tota l'estratègia amb els objectius de l'Agenda 2030 per al desenvolupament sostenible. Perquè les llengües són recursos estratègics per al desenvolupament sostenible, la construcció de la pau i la reconciliació. Amb la desaparició de llengües i cultures causada pels processos d'extinció que pateixen els pobles que les parlen, paral·lelament a la destrucció del teixit social i les seves seqüeles de violència i pèrdua d'identitats, es perd el coneixement del territori, de la flora autòctona i dels seus possibles usos alimentaris, medicinals i socials; de les pràctiques que equilibren l'activitat humana amb la resta d'activitats de la natura, i, així, més de la meitat dels coneixements que posseeixen els pobles amenaçats de diferents parts del món estan desapareixent.

Idees, principis o models per a continuar treballant per la sostenibilitat dels parlants

Malgrat la fragilitat actual de la diversitat lingüística, hi ha un important nombre d'iniciatives i alguns plantejaments que poden ser efectius per a continuar treballant per la sostenibilitat dels parlants.

Tenint en compte que una gran majoria de persones són, com a mínim, bilingües, i que a les societats contemporànies la presència de diferents llengües és habitual, la comprensió intercultural és cabdal per al diàleg basat en el respecte mutu, i una bona gestió del multilingüisme és l'única opció possible per a garantir la convivència. L'aprenentatge de llengües no és exclouent i cap llengua no és contrària o incompatible amb la resta; per contra, l'aprenentatge d'altres llengües afavoreix el ple desenvolupament cognitiu i una consciència més profunda i inclusiva sobre totes i cadascuna de les llengües que ja es coneixen. Això no obstant, mentre s'intenta avançar cap a models de societat en què totes les llengües siguin respectades i en què les més vulnerables siguin protegides, els parlants d'aquestes darreres hem de continuar fent un esforç suplementari i mantenir-nos continuament i constantment amatents i reivindicatius.

Aquest esforç complementari només pot ser efectiu si som capaços d'organitzar-nos i d'enfortir el nostre teixit associatiu i reforçar el paper de la societat civil en els processos de lluita i consolidació dels nostres drets lingüístics. Els parlants de llen-

gües petites o minoritzades som molts i, sortosament, cada vegada més podem compartir experiències i pensar en estratègies comunes i conjuntes per fer front comú a l'hora de reclamar els nostres drets. Un bon exemple d'això és l'organització European Languages Equity Network (ELEN), que agrupa les llengües minoritàries i minoritzades d'Europa i que actua com a lobby davant els estats i davant les institucions europees.

Malauradament, la força de la societat civil queda força restringida a Europa tot i ser el continent menys divers lingüísticament. A la resta del món, la pèrdua de la diversitat està molt lligada a la marginació de les comunitats que parlen les llengües originàries degut als processos colonials que han patit i que els han despullat totalment dels seus drets i de la seva estructura social. Són comunitats que sovint depenen dels ajuts de la cooperació al desenvolupament dels països desenvolupats, i les organitzacions que els gestionen continuen utilitzant les llengües que perpetuen el llegat d'aquestes colonitzacions, ja que sovint exclouen de la seva activitat les llengües originàries i minoritàries i reforcen així els patrons colonials de domini lingüístic i cultural.

Tanmateix, des d'organitzacions com Linguapax, ja fa anys que es treballa amb les entitats de base donant veu a les comunitats i als seus models socials amb projectes proposats per elles mateixes i en les seves llengües. Per a continuar treballant per la sostenibilitat de les llengües, els models que es perceben com a més efectius són els que tenen un enfocament holístic, és a dir, els que integren el desenvolupament lingüístic dins d'objectius més amplis de desenvolupament comunitari.

Els projectes d'algunes de les entitats que han obtingut el Premi Internacional Linguapax en són alguns exemples:

a) BASAbali. Es tracta d'una plataforma que va néixer a l'illa de Bali amb l'objectiu d'encoratjar l'ús de la llengua balinesa. Des de la seva creació l'any 2011, BASAbali ha desenvolupat diversos programes que han permès que el balinès es converteixi en una llengua valorada dins la comunitat balinesa. Per exemple, BASAbali va traduir la pàgina d'inici de Google al balinès i la situà simbòlicament i literalment entre les llengües modernes internacionals; va crear un programari multimèdia interactiu per a ensenyar balinès d'una manera moderna i atractiva; va arribar a un acord amb el Govern local per garantir l'ús del balinès en els esdeveniments i actes institucionals, i va dur a terme diverses iniciatives de base per a fomentar i institucionalitzar l'ús del balinès a les comunitats locals i també en l'àmbit internacional. Un dels seus principals projectes és la BASAbali Wiki, una combinació de diccionari de referència trilingüe, enciclopèdia i biblioteca digital de textos tradicionals, literatura i fotografies. BASAbali Wiki també està treballant amb «ambaixadors de la llengua» procedents del món acadèmic i governamental per contextualitzar la saviesa medicinal indígena dels manuscrits tradicionals amb l'ús modern a través de vídeos. Així mateix, serveix de plataforma per a un nou gènere de literatura balinesa moderna; anima les persones a escriure en balinès i a compartir el seu treball i n'encoratja d'altres a seguir el seu exemple, especialment els joves, els quals anima a parlar sobre les qüestions socials que els preocupen en les seves llengües locals a través del desenvolupament de

plataformes digitals. L'experiència per al balinès ha estat tan positiva que el projecte s'ha anat estenent a altres col·lectivitats indonèsies.¹

b) Idara Baraye Taleem-o-Taraqi (IBT). És una organització torwali del districte de Swat, al Pakistan, que té la missió d'impulsar la transformació dels grups lingüístics i culturals marginats que viuen al nord-oest del Pakistan en comunitats apoderades i sostenibles, mitjançant la participació activa de tothom, sense discriminacions per raó de gènere, de raça o de religió. Utilitzen una metodologia de treball col·lectiva i de baix cap a dalt, a més de la perspectiva holística en què se centren les seves activitats. L'entorn polític, geogràfic i social extremament desigual i convuls en què IBT opera fa que la seva tasca sigui encara més complexa. Treballa per preservar i promoure les cultures i les llengües indígenes de la comunitat torwali i d'altres minories lingüístiques mitjançant l'alfabetització, l'educació, la recerca, la incidència política, la documentació i unes quantes publicacions. I executa projectes en les diferents esferes de la societat (llengua, educació, cultura i identitat), com també ho fa en el terreny dels drets humans, els recursos naturals i el desenvolupament personal i econòmic. D'altra banda, IBT duu a terme recerca sobre llengües amenaçades per tal de documentar-les, conservar-les, revitalitzar-les i promoure-les.²

c) ADN Maya. Es tracta d'un espai creat per a enfortir les habilitats dels joves creadors en les llengües indígenes amb una metodologia que promou la pràctica del maia peninsular en tallers comunitaris a través de la improvisació i la rima. Els joves maies han convertit ADN Maya en un planter de rapers amb influència a tota la península de Yucatán. Finalment, cal destacar la divulgació entre la comunitat i el treball col·laboratiu amb els mitjans de comunicació locals que promouen l'ús del maia i l'empoderament de tota la comunitat.

Més enllà d'aquests exemples, que es podrien multiplicar força, no podem pensar a continuar treballant per la sostenibilitat de les llengües sense tenir en compte les tecnologies i la vida al ciberespai.

En aquests moments en què les relacions entre les persones de llengües i cultures diferents s'han intensificat a causa de les mobilitats de tota mena i en què vivim una bona part del nostre temps al ciberespai, hi ha diferents estudis que ens permeten fer paral·lelismes, en termes de supervivència lingüística, i també propostes de solució entre el món físic i el món virtual.

Segons l'expert en cibergeografia de les llengües Daniel Pimienta, els tres factors que determinaran l'evolució futura de les llengües a Internet (i, jo hi afegiria, arreu) són, per ordre d'importància: la demografia, la superació de la bretxa digital i la capacitat de crear continguts. Pel que fa a la demografia, Pimienta classifica les llengües en funció del nombre de parlants. Una cinquena part de les llengües del món tenen menys de mil parlants. N'hi ha 330 amb més d'un milió de parlants i les vint llengües més parlades corresponen a més del 70 % de la població mundial. En aquest context, els parlants de les llengües hegemòniques poden accedir a quantitats aparentment

1. Vegeu <https://www.basabali.org>.

2. Vegeu <https://www.facebook.com/IdaraBarayeTaleemTaraqi/>.

il·limitades de contingut, fer cerques efectives, interactuar amb comunitats grans i comunicar-se fàcilment a través dels mitjans de comunicació social. Els parlants de les llengües petites (que sempre en parlen alguna d'hegemònica), abans que perdre el tren digital, opten per la llengua gran que els dona accés a més continguts (cerques a Internet) o que els permet accedir a tecnologies més desenvolupades (assistents virtuals), cosa que fa créixer la bretxa digital entre les llengües. De la mateixa manera, els usuaris de les xarxes socials opten per la llengua que els dona una major audiència. Això, que és més evident en les generacions més joves, incrementa la diglòssia digital d'arrel generacional, amb comptades i reeixides excepcions. A més, la creixent globalització en el consum de continguts (particularment plataformes digitals i xarxes socials) debilita la posició de les llengües d'àmbit més petit en termes absoluts, com és el cas del català, alhora que reforça les grans, en una mena de cercle viciós.

Aquestes tendències tenen una dimensió global, ja que afecten totes les llengües, i suposen una amenaça per a la diversitat lingüística digital. Són moltes les veus que estan alertant d'aquest fet. Segons András Kornai, hi ha tres senyals que anticipen la desaparició d'una llengua: la pèrdua de funció, la pèrdua de prestigi i la pèrdua de competència. Les llengües sense presència suficient a Internet no «serveixen», no tenen prestigi i no tenen «nadius digitals» que les facin servir. Kornai assenyala que fins al 95 % de les llengües que avui encara es parlen al món presenten aquests senyals de propera desaparició. I apunta que la mateixa tecnologia que ha impulsat la globalització dels continguts i l'expansió de llengües franques com l'anglès i el castellà podria servir per a revertir aquesta tendència facilitant que es pugui compaginar l'ús de la llengua pròpia (i petita) amb un accés universal a la informació i a la màxima quantitat i qualitat de continguts i de serveis que proporciona Internet: el traductor automàtic universal. Seguint el mateix Kornai, l'altra possibilitat de supervivència és la capacitat de crear continguts que tenen les llengües. Segons aquest autor, el dinamisme dels parlants connectats a l'hora de produir continguts o de generar trànsit està molt vinculat al fet de pertànyer a països o a regions amb un fort desenvolupament de la societat de la informació, com el noruec, l'eslovè, l'estonià i el català. Per això, davant d'aquesta situació, experiències com les de Rising Voices³ són tan importants per a garantir la sostenibilitat lingüística del món.

Rising Voices ofereix un espai perquè les veus de les diferents regions del món expliquin les seves experiències amb la revitalització de la llengua en un entorn col·laboratiu d'intercanvi obert de coneixement, bones pràctiques i lliçons apreses que afavoreix la presència de comunitats i de parlants de llengües minoritàries, indígenes o en perill d'extinció a la conversa global facilitant la creació de xarxes d'aprenentatge entre iguals i aprofitant Internet i els mitjans digitals per a donar a conèixer les seves llengües i cultures en línia i atraure una nova generació de parlants.

Però l'aspecte que cal tenir més en consideració és l'evolució de la intel·ligència artificial. En els últims tres o quatre anys, les tecnologies de la llengua —és a dir, aquelles aplicacions tecnològiques que d'una manera o una altra utilitzen la llengua— han

3. Vegeu <https://es.globalvoices.org/category/sites/rising-voices/>.

experimentat un salt tecnològic radical lligat a la revolució digital i de la intel·ligència artificial. Per posar-ne alguns exemples, actualment, la qualitat de la traducció automàtica entre l'anglès i altres llengües grans ha arribat a comparar-se amb la humana, i les sorprenents habilitats per a redactar textos indistingibles dels humans, per part del model massiu del GPT, han inundat la Xarxa.

I això canvia tot el panorama, ja que, a més de possibilitar la creació d'aplicacions fins ara impensables, modifica les regles del joc en la indústria de la llengua. Tot i que aquests factors tenen el potencial de contribuir a democratitzar l'accés a solucions tecnològiques avançades per a un nombre de llengües molt més gran que abans, amb els avenços rapidíssims de la tecnologia que proporcionen noves arquitectures i que fan obsoletes les anteriors, el que continua sent imprescindible són les dades. La dificultat d'accés a dades lingüístiques (text i veu), per part de la indústria o de la recerca, és una debilitat generalitzada del sector que afecta totes les llengües i, en el cas de llengües amb mercats reduïts com el català i tantes altres, constitueix un problema de primer ordre.

Tanmateix, en aquest àmbit, també hi ha exemples de comunitats mobilitzades en aquest sentit. Per exemple, Plataforma FirstVoices, una plataforma que inclou un arxiu de recursos preparats per a la intel·ligència artificial que permet als seus usuaris cercar i accedir a enregistraments d'àudio i de vídeo en llengües indígenes; Masakhane, una iniciativa de base orientada a la construcció d'eines i models de processament de llenguatge natural per a llengües africanes amb l'objectiu de preservar-les i promoure-les en l'era digital, o NeuralSpace, una plataforma que ajuda a salvar la bretxa tecnològica a les llengües europees petites o minoritzades.

Sembla que la intel·ligència artificial té el potencial de trencar les barreres lingüístiques per als sis mil milions de persones que parlen llengües minoritàries i de contrarestar aquesta forma d'«apartheid digital» que permetrà superar aquestes barreres lingüístiques amb sistemes complexos de traducció o amb aplicacions d'aprenentatge d'idiomes, o amb la creació d'arxius digitals que impliquen el reconeixement òptic de caràcters o el reconeixement de veu, i farà que el contingut estigui disponible en moltes més llengües que les omnipresents «colonials».

Haurem de veure fins on és possible l'apoderament de les comunitats i quin èxit s'assoleix en la preservació de les llengües i si l'impacte de les tecnologies representa, per una vegada, un avenç significatiu i positiu per a les nostres llengües.

Bibliografia

- GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT DE CULTURA. SECRETARIA DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (2022). *Un marc sociolingüístic igualitari per a la llengua catalana* [en línia]. <https://llengua.gencat.cat/ca/serveis/informacio_i_difusio/publicacions_en_linia/mes-publicacions/un-marc-sociolinguiistic-igualitari-llengua-catalana/index.html> [Consulta: abril 2023].
- MANAN, Syed Abdul; CHANNA, Liaquat Ali; TUL-KUBRA, Khadija; DAVID, Maya Khemlani (2021). «Ecological planning towards language revitalization: The Torwali minority lan-

- guage in Pakistan». *International Journal of Applied Linguistics* [en línia], vol. 31, núm. 3. <<https://doi.org/10.1111/ijal.12340>>.
- MELERO NOGUÉS, Maite (coord.) (2021). «Tecnologies de la llengua i diversitat lingüística». *Linguapax Review*, núm. 9 [en línia]. <<https://www.linguapax.org/linguapax-review-ca/>> [Consulta: març 2023].
- UNESCO (2021). «Global action plan of the International Decade of Indigenous Languages (2022-2032)». Conferència General, 41a sessió [en línia]. <<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379853>> [Consulta: gener 2023].

PER QUÈ DEFENSEM I PROMOVEM LA DIVERSITAT LINGÜÍSTICA ARREU DEL PLANETA? I LA LLENGUA CATALANA ALS NOSTRES PAÏSOS?

MARIA SABATÉ-DALMAU

Societat Catalana de Sociolingüística i Institut d'Estudis Catalans

Quant a la primera pregunta, mencionaré només tres dels motius pels quals promovem la diversitat i els enllaçaré amb la segona pregunta sobre la defensa del català. Hem de defensar el multilingüisme perquè: *a*) el neoliberalisme lingüístic (com a ideologia uniformitzadora i com a pràctica utilitarista basada en el precepte que les llengües són «objectes» de compravenda) està desmantellant les accions institucionals i de la societat civil per protegir la diversitat lingüística que es van engegar a l'inici del segle XXI; *b*) seguim navegant en el desconeixement sobre el multilingüisme real de les societats arreu del planeta i, en el nostre cas, de les societats catalanoparlants (tenim manca de dades diagnòstiques analitzades coordinadament en els nivells macro i micro), i *c*) no entenem una defensa del català com a llengua vehicular d'aquestes societats que no tingui en compte les maneres en què aquesta diversitat s'ha acomodat a les seves dinàmiques sociolingüístiques.

La diversitat lingüística és un fet inherent en les societats del segle XXI. La idea que tothom viu en el multilingüisme i que cal respectar-lo ha arrelat amb força. Tant entre la ciutadania com en les institucions, trobem argumentaris i polítiques lingüístiques que promouen una ètica de respecte vers la diversitat i les persones multilingües. La teoria és, doncs, que ja hi ha mecanismes locals i globals de defensa de la diversitat; que ja estem fent la feina.

Des de la perspectiva sociolingüística crítica, però, pensem que hem de continuar promovent accions de protecció de la diversitat perquè les que s'han fet fins ara sovint han estat de façana (un «aparador lingüístic», segons Kelly-Holmes, 2016), atès que han reforçat règims lingüístics basats en la jerarquització de les llengües, que reforcen l'estratificació social. En l'àmbit global, molts models en pro de la diversitat atorguen més poder a les llengües hegemòniques com l'anglès i a les llengües dels estats nació com el castellà, relegant-ne d'altres (Krzyzanowski i Wodak, 2011). Per exemple, amb la Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea, l'objectiu de la qual és «protecting Europe's rich linguistic diversity» (Unió Europea, UE, 2023), els

estats membres de la UE han «certificat» posicionaments d'inclusió que no s'han materialitzat ni en el reconeixement ni en la protecció de segons quines llengües. De fet, amb aquest mecanisme s'han exclòs les anomenades *llengües «minoritàries», «regionals», etc.*, com el català.

A casa nostra també trobem nombrosos exemples d'aquesta defensa retòrica de la diversitat, no de protecció real. N'esmentaré dos, un que concerneix la universitat i l'altre, el sector de les telecomunicacions. Pel que fa al primer exemple, el 2019 el Consell d'Europa va dictar que les universitats catalanes havien d'incorporar la competència «educació inclusiva», incloent-hi els repertoris lingüístics de les nostres aules a classe (Consell d'Europa, 2018: 157). En realitat, però, el que s'ha establert és una gestió de la diversitat reduccionista (Piller i Cho, 2013), perquè només s'ha institucionalitzat la incorporació, a més del català i el castellà, d'una sola llengua estrangera: l'anglès com a *lingua academica* (Sabaté-Dalmau, 2016). D'aquesta manera, s'ha utilitzat l'anglificació del sistema universitari (un procés a debat; Generalitat de Catalunya, 2021a) com a evidència que s'està duent a terme una gestió del multilingüisme òptima, canalitzant-la de manera «economitzada» via l'anglès, com es fa en l'àmbit global («Llei 1/2003, de 19 de febrer, d'universitats de Catalunya», 2003).

Per al segon exemple, em centraré en la multinacional Telefónica. Aquesta companyia, en els seus anuncis, oferia serveis «a cada qual en su idioma» (*Metro*, 2008: 15), i el seu delegat al Vuitè Congrés Mundial de la Telefonía Mòbil afirmava «somos multilingües», en l'entrevista que li vaig poder fer el 12 de febrer de 2008. Quan analitzàrem els serveis d'atenció a l'usuari, però, la llengua emprada *de facto* era i és el castellà. En l'atenció telefònica, hi ha l'opció en català (però no sempre, com ho testifica l'Agència Catalana del Consum) i en anglès com a llengua «internacional» en certes franges horàries. Aquest règim lingüístic monolingüe el trobem en les trenta companyies que vam analitzar: només vuit oferien serveis puntuals en llengües allòctones, i les llengües minoritzades de l'Estat només eren ofertes per les operadores ubicades en les zones on es parlen aquestes llengües (Sabaté Dalmau, 2014).

Aquestes racionalitats uniformitzadores es basen en el «neoliberalisme lingüístic» (Block *et al.*, 2012), que es guia per la nova economia globalitzada, amb una rendibilització i una economització de les llengües enteses com a «instruments» o «béns» que es poden adquirir o posseir i que estan subjectes al mercat lingüístic local i global i ja s'autoregulen. Això serveix d'argumentari per justificar que «no ens calen totes».

Així, doncs, cal protegir la diversitat perquè, a la pràctica, no hem fet la feina (amb excepcions molt notables que esmentaré després). A les societats catalanoparlants cal una nova manera de promoure la diversitat lingüística, amb un canvi de paradigma que desplegui, de manera coordinada i transversal, models de recollida i anàlisi de dades diagnòstiques completes, per tenir un coneixement exhaustiu i dur a terme una gestió real del multilingüisme, desemmascarant i combatent la jerarquització lingüística neoliberal.

Quant a la segona pregunta, esbossaré només tres motius pels quals hem de promoure el català. L'hem de defensar proactivament perquè: a) està en una conjuntura estructural de minorització, tot i tenir espais normalitzats d'ús i reconeixement;

b) existeixen pràctiques i discursos catalanòfobs (com els règims de ciutadania estatals), que són denunciabls, i c) els discursos de promoció que hem emprat fins ara s'haurien de replantejar des d'un prisma més obert al plurilingüisme, i no tan normatiu o basat en el purisme.

L'any 2021 es comptabilitzaren uns onze milions i mig de catalanoparlants (Institut Nacional d'Estadística, INE, 2023), fet que demostra que el nombre de persones que saben català ha augmentat (Generalitat de Catalunya, 2023). A més, el català ha agafat volada en bastants àmbits institucionals a Catalunya. Per exemple, és la llengua majoritària d'instrucció a la universitat (Generalitat de Catalunya, 2021b), i s'ha posat fil a l'agulla per demanar —ara sí, com a requisit i no com a mèrit— l'acreditació d'un nivell de suficiència o superior per poder exercir la medicina i la docència.

Amb tot, el català està en una posició de minorització en tots els àmbits. En termes demolingüístics, com a primera acció de protecció del català, cal mirar els grisos de les dades d'enquestes com la de l'INE (Sorolla i Vila Moreno, 2018), perquè hi ha zones geogràfiques on l'ús del català ha disminuït o és inexistent. D'altra banda, malgrat les accions governamentals sòlides i transversals com el *Pacte nacional per la llengua* (Generalitat de Catalunya, 2022), no s'han desplegat directrius clares en el sector públic (com ara l'àmbit de la justícia) i el sector privat (com ara l'àmbit del comerç) ens ha guanyat la batalla. En ambdós àmbits, hi ha llocs de treball als quals es té accés sense parlar català.

Esmento dos exemples d'aquesta minorització que concerneixen les polítiques estatals en què, al meu parer, caldria dedicar més esforços que els que es destinen actualment (vegeu Pons Parera, 2019, com a resum de la història que hi ha darrere dels règims lingüístics que ara exposaré). El primer és el règim de ciutadania de l'Estat espanyol, que actua com a arma en contra de la normalització del català. La seu electrònica de l'Administració espanyola que regula els tràmits de la migració (Govern d'Espanya, 2023) teòricament és multilingüe, amb opcions d'accés a documents oficials en les llengües de l'Estat i parcialment en anglès i en francès; a la pràctica, però, els enllaços en llengües que no són el castellà estan majoritàriament inactius. Així, s'ha establert *de facto* un règim lingüístic monolingüe basat en el castellà com a única eina d'accés a l'estat de dret.

El segon exemple és el règim lingüístic del sector privat, on les multinacionals s'han aliat amb els successius governs espanyols per establir el castellà com a llengua hegemònica de l'economia estatal. El sector de les telecomunicacions, per exemple, contracta «economistes de la llengua» amb l'objectiu de «ganar la batalla de la llengua», finançant «*partnerships*» com els de l'Instituto Cervantes i Microsoft (Valle i Gabriel-Stheeman, 2002) i exigint el monolingüisme en castellà (peninsular) amb el precepte que «[l]a unidad lingüística es [...] una condición para la unidad de mercado» (García Delgado *et al.*, 2007: 86).

Una segona acció de protecció del català és denunciar sistemàticament aquests règims, que no són legítims però que estan en auge perquè no hem trobat tots els mecanismes legals per sancionar-los. Ens hem cregut massa el discurs neoliberal que «tot-hom és lliure de no parlar-lo [el català]» (Massaguer Comes, 2022), i això ens ha creat

«inseguretat» i «deslegitimació» (Canagarajah, 2013; Martín Rojo, 2010) a l'hora d'exigir els nostres drets lingüístics en el nostre dia a dia, com a catalanoparlants.

Finalment, com a tercera acció, cal una reflexió autocrítica de les ideologies lingüístiques que arrelen en les nostres accions de promoció, per modernitzar-les. Per arribar a espais on l'ús del català és escàs o nul, ja no n'hi ha prou amb campanyes institucionals basades en l'ús de l'argumentari que es va utilitzar a finals del segle passat. Cal agafar com a referents discursos desetnificadors com *El català, llengua comuna* (Plataforma per la Llengua, 2008) i discursos neoliberals economicistes com *Catalan, a business opportunity* (Generalitat de Catalunya, 2008) i actualitzar-los de cara al segle XXI. Els extrems dels posicionaments que apellen al purisme de la llengua o que són derrotistes quant a la seva sostenibilitat, per exemple, es podrien reconsiderar des del prisma del plurilingüisme, entès com a recurs que aporta al català trets lingüístics (accents o variants no oficials o no estandarditzades) que se sumen al seu ús social, flexibilitzant-lo en termes de normativa ortodoxa, basada en el «parlant nadiu».

Quines idees, principis o models considereu més efectius per a continuar treballant per la sostenibilitat dels parlants?

Sense voler ni poder ser exhaustiva, mencionaré primer els esforços que han dut a terme per a la defensa de la diversitat i el català les entitats que van formar part d'aquesta taula. Assenyalaré dues de les seves accions que foren reeixides sense ànim assimilacionista ni resistencialista, abordant de cara la complexitat del multilingüisme. El Grup d'Estudi de Llengües Amenaçades (2023) ha proveït coneixement empíric clau sobre diversitat, per exemple amb l'inventari obert *Les llengües a Catalunya* (Junyent, 2005) i amb el material didàctic sobre multilingüisme per a secundària recollit pel Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya. Al seu torn, l'associació Linguapax (2023) fou capdavantera en la defensa del posicionament que la millor via per a la igualtat social és l'educació multilingüe, i ha aportat també eines pioneres per fer-la efectiva.

Els esmento per mostrar exemples dels esforços que es van fer per gestionar la diversitat a les societats catalanoparlants amb l'arribada de la migració internacional de la primera dècada del segle XXI. Moltes d'aquestes accions han minvat o no han tingut continuïtat a causa de la crisi econòmica, que els ha retallat els recursos i el finançament.

Amb tot, per a la tercera dècada s'està teixint un camí ferm amb noves propostes d'accions de protecció en molts camps. En l'àmbit universitari, s'incorpora el multilingüisme dels entorns educatius com un eix de la formació del professorat. A la Universitat de Lleida (UdL), per exemple, tenim un projecte d'innovació docent amb el qual, mitjançant els paisatges lingüístics fotografiats per l'alumnat, hem creat i ampliem anualment un mapa geolocalitzador interactiu públic de les llengües de Lleida (UdL, 2021). A secundària, s'ofereixen més cursos extraescolars de llengües no curri-

culars i s'hi inclouen llengües com ara l'àrab i el xinès com a segones llengües. A primària, hi ha projectes lingüístics de centre que han incorporat sistemàticament les llengües de l'entorn a l'aula. Quant a recerca, tenim iniciatives com el *Mapa de sociolingüística*, de la Societat Catalana de Sociolingüística (2023), que posa en diàleg projectes i grups de recerca que treballen en l'àmbit de la diversitat lingüística amb dades i metodologies diverses. Finalment, com a últim exemple reeixit, s'han creat recursos tecnològics modernitzats que són pols d'atracció de comunicació en català, com el canal Súper Tres (SX3) i les produccions en català a Filmin, etc., amb el reposicionament a l'alça d'aquesta llengua a les xarxes socials (Rius, 2022).

En l'àmbit de la societat civil, hi ha agents socials que han aplicat allò de «la política o la fas o te la fan», de Fuster, i han construït institucions transnacionals que gestionen la diversitat lingüística de la migració de manera alternativa, amb un èxit notable. En són un exemple els locutoris, que s'han multiplicat per deu a Catalunya (Sabaté Dalmau, 2014). En els que vaig observar, els empleats es dedicaven simultàniament a vendre telefonia i a ser treballadors de la llengua, amb models d'autogestió del multilingüisme reeixits. Un es dedicava a traduir les tarifes de les multinacionals del castellà a l'urdu; l'altre, a omplir els formularis per enviar remeses obligatoris en castellà amb les dades que la clientela donava en panjabi. Amb tot, en aquesta autogestió de la diversitat el català no hi tenia cabuda, i es construïa ideològicament com a desconegut, innecessari, escull, imposició, etc.

Això indica que, com a accions de futur, cal seguir incidint en espais nous (xarxes socials, enclavaments ètnics) i vells (patis d'escola, espais de lleure) i en agents de socialització clau en què no hem posat prou èmfasi. Sobretot, cal descentralitzar la nostra mirada per incloure-hi també la mirada no catalanoparlant. La realitat multilingüe empeny i desborda, i no la tenim endreçada ni gestionada. Per això necessitem fer dialogar les polítiques establertes «des de dalt» amb els agents socials que fan les tasques multilingües de les nostres societats «des de baix». També hem de centrar els esforços en la recollida de dades diagnòstiques de les nostres llengües reals, amb finançament i participació institucional i civil arreu del territori, sense accions a mitges. No hi ha una altra manera de combatre l'exclusió social per raó de llengua ni de redreçar la minorització del català. Com afirma Massaguer Comes, «si volem que Catalunya continuï sent multilingüe i escapi de la uniformització lligada a la globalització, s'ha de parlar la llengua minoritzada [el català]» (*El Punt Avui*, 2023). Si, al contrari, esdevenim un gestor del multilingüisme dins del carro neoliberal, perdrem la nostra capacitat d'acollida i les iniciatives noves se n'aniran a l'aigua. I, amb visions uniformitzadores, tindrem un nou escull per al futur que volem, que és vindicar la sostenibilitat d'una llengua minoritzada com el català com a eina i palanca de gestió d'aquest multilingüisme real.

Bibliografia de referència

- BLOCK, David; HOLBOROW, Marnie; GRAY, John (2012). *Neoliberalism and applied linguistics*. Londres; Nova York: Routledge.
- CANAGARAJAH, Suresh (2013). *Translingual practice: Global Englishes and cosmopolitan relations*. Londres: Routledge.
- CONSELL D'EUROPA (2018). *Common European framework of reference for languages: Learning, teaching, assessment* [en línia]. Estrasburg: Language Policy Program: Education Policy Division: Education Department. [Volum d'acompanyament amb nous descriptors] <<http://www.coe.int/lang-cefr/>> [Consulta: 4 maig 2023].
- GARCÍA DELGADO, José Luis; ALONSO, José Antonio; JIMÉNEZ, Juan Carlos (2007). *Economía del español: Una introducción*. Barcelona: Ariel; Madrid: Fundación Telefónica.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (2008). *Catalan, a business opportunity* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Ministeri de Cultura. Direcció General de Política Lingüística. <<https://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/empreses/arxiu/cbo.pdf>> [Consulta: 4 maig 2023].
- (2021a). *El Govern flexibilitza els criteris d'acreditació del nivell B2 en tercers llengües en els estudis universitaris de grau* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Direcció General de Comunicació. <<https://govern.cat/salaprensa/notes-premsa/414246/govern-flexibilitza-criteris-dacreditacio-del-nivell-b2-tercers-llengues-estudis-universitaris-grau>> [Consulta: 4 maig 2023].
 - (2021b). *Informe de política lingüística 2019* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. <<https://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/informepl/arxiu/IPL-2019.pdf>> [Consulta: 29 gener 2025].
 - (2022). *Pacte nacional per la llengua* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya. <<https://llengua.gencat.cat/ca/pactenacionalperlallengua/inici/>> [Consulta: 4 maig 2023].
 - (2023). *L'INE publica noves dades sobre el coneixement i ús del català* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Secretaria de Política Lingüística. Llengua Catalana (24 abril). <<https://llengua.gencat.cat/ca/detalls/noticia/LINE-publica-noves-dades-sobre-el-coneixement-i-us-del-catala>> [Consulta: 4 maig 2023].
- GOVERN D'ESPANYA (2023). *Sede electrónica: Administraciones públicas* [en línia]. Madrid: Secretaría de Estado de Función Pública. <<https://sede.administracionespublicas.gob.es>> [Consulta: 2 juny 2023].
- INSTITUT NACIONAL D'ESTADÍSTICA (2023). *Encuesta de características esenciales de la población y las viviendas: Conocimiento y uso de lenguas* [en línia]. Madrid: Instituto Nacional de Estadística. <https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736177092&menu=resultados&idp=1254735572981> [Consulta: 4 maig 2023].
- JUNYENT, Maria Carme (coord.) (2005). *Les llengües a Catalunya: Quantes llengües s'hi parlen?* Barcelona: Octaedro.
- JUNYENT FIGUERAS, Carme; COMELLAS, Pere (2023). *GELA, Grup d'Estudi de Llengües Amenacades* [en línia]. Barcelona: Universitat de Barcelona. <<https://departament-filcat-linguistica.ub.edu/recerca/grups/gela-grup-d-estudi-de-llengues-amenacades>> [Consulta: 1 juny 2023].
- KELLY-HOLMES, Hellen (2016). *Advertising as multilingual communication*. Londres: Palgrave Macmillan.

- KRZYZANOWSKI, Michal; WODAK, Ruth (2011). «Political strategies and language policies: The European Union Lisbon strategy and its implications for the EU's language and multilingualism policy». *Language Policy*, vol. 10, núm. 2, p. 115-136.
- LINGUAPAX (2023). *Linguapax Internacional* [en línia]. Barcelona: Linguapax. <<https://www.linguapax.org/>> [Consulta: 1 juny 2023].
- «Llei 1/2003, de 19 de febrer, d'Universitats de Catalunya». *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 3826, p. 3326-3345 [en línia]. <<https://www.uaoc.eu/sites/default/files/calidad/normativa-universitaria/DOGC/Llei-duniversitats.pdf>> [Consulta: 4 maig 2023].
- MARTÍN ROJO, Luisa (2010). *Constructing inequality in multilingual classrooms*. Berlín; Nova York: De Gruyter Mouton.
- MASSAGUER COMES, Marina (2022). *No-catalanoparlants a Catalunya: identitats socials, desigualtats i llengua catalana* [en línia]. Tesi doctoral. Universitat Oberta de Catalunya. <<https://www.tdx.cat/handle/10803/687498#page=1>> [Consulta: 29 gener 2025].
- Metro (2008). «El éxito es móvil». *Noticias* (29 abril), p. 15. Madrid: Metro.
- PILLER, Ingrid; CHO, Jinhyun (2013). «Neoliberalism as language policy». *Language in Society* [en línia], vol. 42, núm. 1, p. 23-44. <<http://www.jstor.org/stable/23483184>> [Consulta: 29 gener 2025].
- PLATAFORMA PER LA LLENGUA (2008). *Manifest «El català, llengua comuna»*. Sant Jordi 2008 [en línia]. Barcelona: Plataforma per la Llengua. <https://www.plataforma-llengua.cat/doc/manifest_santjordi08.pdf> [Consulta: 29 gener 2025].
- PONS PARERA, Eva (ed.) (2019). «40 anys de legislació lingüística: balanç i reptes de futur». *Revista de Llengua i Dret* [en línia], núm. 72. <<http://revistes.eapc.gencat.cat/index.php/rld/issue/view/n72>> [Consulta: 29 gener 2025].
- El Punt Avui (2023). ««Cal garantir el dret a fer recerca en català»». Entrevista de Rosa M. Bravo a Marina Massaguer Comes [en línia]. [Barcelona] (1 maig). <<https://www.elpuntavui.cat/societat/article/5-societat/2284051-cal-garantir-el-dret-a-fer-recerca-en-catala.html>> [Consulta: 4 maig 2023].
- RIUS, Arnau (2022). «Som al 2025 i ho hem capgirat». *Nació Digital* [en línia] (13 maig). <https://naciondigital.cat/opinio/som-al-2025-i-ho-hem-capgirat_30024_102.html> [Consulta: 4 maig 2023].
- SABATÉ DALMAU, Maria (2014). *Migrant communication enterprises: Regimentation and resistance*. Bristol: Multilingual Matters.
- SABATÉ-DALMAU, Maria (2016). «The Englishisation of higher education in Catalonia: A critical sociolinguistic ethnographic approach to the students' perspectives». *Language, Culture and Curriculum* [en línia], vol. 29, núm. 3, p. 263-285. <<https://doi.org/10.1080/07908318.2016.1153108>>.
- SOCIETAT CATALANA DE SOCIOLINGÜÍSTICA (2023). *Mapa de la sociolingüística* [en línia]. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. <<https://socs.iec.cat/mapa/>> [Consulta: 1 juny 2023].
- SOROLLA, Natxo; VILA MORENO, Francesc Xavier (2018). «Els grups segons els usos lingüístics i l'evolució de l'ús del català entre 2003 i 2013». A: DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (ed.). *Anàlisi de l'Enquesta d'usos lingüístics de la població a Catalunya 2013*. Volum 1: Coneixements, usos, transmissió i actituds lingüístics [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. <http://llengua.gencat.cat/ca/serveis/informacio_i_difusio/publicacions_en_linia/btpl_col/analisi-eulp-a-catalunya-2013-volum-1/> [Consulta: 9 maig 2023].

- UDL = UNIVERSITAT DE LLEIDA. FACULTAT DE LLETRES (2021). *Innovacions docents i adaptació a la situació sanitària* [en línia]. Lleida: Universitat de Lleida (13 gener). <<https://www.youtube.com/watch?v=HoB68QloGgs>> [Consulta: 2 juny 2023].
- UNIÓ EUROPEA (2023). «European Union: Principles, countries, history». *Directorate-General for Communication of the European Union* [en línia]. <https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/languages_en> [Consulta: 1 juny 2023].
- VALLE, José del; GABRIEL-STHEEMAN, Luis (ed.) (2002). *The battle over Spanish between 1800 and 2000: Language ideologies and Hispanic intellectuals*. Londres; Nova York: Routledge.